

ALTINCI İCLAS
Ankara, 27 Sentyabr 2018

**TÜRKPA ÜZV ÖLKƏLƏRİNDƏ
İNNOVATİV SAHİBKARLIQ PERSPEKTİVLƏRİ**

I. GİRİŞ

1. Yüksək coşğunluq şəraitində dünya səviyyəsində müəssisə rəqabət qabiliyyətliliyi, sənaye və iqtisadiyyat bütünlükdə innovasiyanın fəal istifadəsindən asılıdır, hansı ki, öz növbəsində yeni məhsulların yaranmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, investisiya qoyuluşlarının artırılmasına və iqtisadi inkişafın ümumi səviyyəyə qalxmasına səbəb olur.
2. İqtisadiyyatın innovativ tipinə uyğun olan ölkələr iqtisadi inkişafın yüksək göstəricisi, elm və təhsilin yüksək inkişafı, innovativ müəssisələr və məhsulların yüksək payı (60-70%-dən çox), ÜDM-nin (ÜDM-in 17-20%-i) bir hissəsi olaraq yüksək texnologiya sənayelərinin payında artım, araşdırma və irəliləyən inkişaf üçün əhəmiyyətli maliyyələşdirmə və s. kimi fərqləndirici xüsusiyyətlərlə xarakterizə edilirlər.
3. Hal-hazırda yenilik və biliyə əsaslanan iqtisadiyyat, daha böyük bir strateji potensiala malikdir. Bu, innovasiya iqtisadiyyatının makroiqtisadi dəyişmələrdən daha az asılı olması ilə əlaqədardır, çünki innovasiya və istehsalın struktur fərqləndirilməsi qiymət dəyişikliyinə və valyuta məzənnələrinə daha çox müqavimət göstərməyə kömək edir.
4. TÜRKPA ölkələrində innovasiya iqtisadiyyatının formalaşması tendensiyası Qərb və ABŞ-dən fərqlənir. Birləşmiş Krallıq, İsveçrə, Amerika, Finlandiya, İsveç kimi ölkələr yüksək səviyyəli gəlirlərlə xarakterizə edilirlər.

5. Bir sıra göstəricilərdə TÜRKPƏ ölkələri (Azərbaycan, Qazaxıstan, Qırğızıstan və Türkiyə) TÜRKPƏ liderlərinə nümunədir. Bundan əlavə, bu sahədə aşağıdakı tendensiya müşahidə olunur: yüksək texnologiyalı məhsulların
6. idxalı onun ixracını əhəmiyyətli dərəcədə aşır, bu da məhsuldar texnoloji mübadiləyə səbəb olur.
1. TÜRKPƏ ölkələrinin bazarında, xarici bazarda fəaliyyət göstərən iri beynəlxalq şirkətlər və müəssisələr yüksək innovativ fəaliyyətə malikdir. Çox hallarda yenilik biznes proseslərindən və innovativ texnologiyaların tətbiqindən ayrılmazdır. Yeni məhsulların tətbiqi şirkətlərin yenilikçi fəaliyyətinin əhəmiyyətli payını təşkil edir, lakin bir çox hallarda bu məhsullar qlobal bazar üçün yox, yalnız özləri üçün yenidir.
2. Ümumiyyətlə göstəricilər göstərir ki, TÜRKPƏ ölkələri yeniliklərin istifadəsi üçün böyük potensiala malikdir, lakin bunun üçün bütün araşdırma və irəliləyən inkişaf sektorunu modernləşdirmə, elmi və mühəndis kadrlarına tələbat və bütöv bir innovasiya sistemi tələb olunmalıdır. Qeyd edək ki, TÜRKPƏ ölkələrində innovativ iqtisadiyyatın modernləşdirilməsi və inkişafı bu sahədə iştirak edən dövlətlərin səlahiyyətindədir. Biznes mənfəətə yönəldiyi üçün dövlət beynəlxalq bazarda rəqabət üstünlüyünü təmin edə biləcəyi bu sahələrin innovativ inkişaf vektorunu təyin etməlidir.

II. "TÜRKPƏ ölkələrində yenilikçi sahibkarlığın perspektivləri" mövzusunda məruzə.

3. İndiki mərhələdə inkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya iqtisadiyyatına keçid var ki, bu da müxtəlif fəaliyyət sahələrində ən son texnoloji həllərin hazırlanması və həyata keçirilməsinin effektiv sistemə əsaslanır. Hal-hazırda istehsal dövrü ucuz ixtisasız işçi qüvvəsi əsasında bitir. Burada əsas qaynaq təkcə yenilikləri qəbul etməyən, həm də onların həyata keçirilməsinə çalışan insandır.
4. Bununla əlaqədar olaraq, yenilikçi sahibkarlığın inkişafı, formalaşması və işləməsinə kifayət qədər yanaşmalar tapmaq lazımdır, çünki, yenilikçi inkişaf yolunda hərəkət yalnız ölkənin toplanan innovativ potensialının effektiv həyata keçirilməsi və onun daha da genişlənməsi, innovasiya proseslərinin idarə olunması üçün effektiv mexanizm yaratmaq üçün əlverişli şərait olduğu təqdirdə mümkündür.
5. Yeniliklərin tətbiq edilməsinin effektivliyi marketing məqsədləri ilə əlaqələndirilir və yenilikçi əlaqələrin səmərəliliyi müştərilərin sayı, müştəri bazası, əlaqələrin sıxlığı, emosional-psixoloji və təşkilati-iqtisadi əlaqələrin keyfiyyəti, nəticələrin

əlaqələndirilməsi, yenilik xərcləri, inkişafın, satışın və istehlakın xərclərinin optimallaşdırılması ilə bağlıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, innovativ marketing tətbiqinin xüsusiyyətləri, müəssisənin maliyyə imkanlarından, innovativ məhsul istehlakçılarından, fəaliyyət göstərən sənaye sahəsindən asılıdır.

6. Ümumiyyətlə, innovativ marketing strategiyasının 6 mərhələsini fərqləndirə bilərik: bazarın ümumi iqtisadi təhlili, iqtisadi konyunkturanın təhlili, xüsusi bazar tədqiqatları, innovasiya penetrasiya sisteminin inkişafı, əməliyyat marketingi fəaliyyəti və marketingdən əldə edilən xərclərin və gəlirlərin qiymətləndirilməsi. Bir müəssisənin innovativ marketingdən effektiv istifadə etməsi üçün intellektual, maliyyə, maddi və insan resursları kimi resurs və imkanları olmalıdır. Ancaq motivasiya yeniliklərə, marketing vasitələrinə və makro mühitin müəssisənin dövlətinə dair elmi və texnoloji təsirə olan tələbatdır.

Azərbaycan Respublikasında İnnovativ Sahibkarlıq

11. Hazırda Azərbaycan innovativ potensialın, insan resurslarının inkişafı, tənzimləyici çərçivənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində çalışır. 2014-cü ilin fevralında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Azərbaycan Respublikası regionlarının "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf konsepsiyasına əsaslanan 2014-2018-ci illər üçün sosial-iqtisadi inkişafa dair Dövlət Proqramını qəbul etmişdir. Azərbaycan elmi infrastrukturun inkişafı, elmin maddi-texniki bazasının modernləşdirilməsi və bu sahədə informasiya dəstəyi sistemlərinin elektron formaya keçməsi üçün şərait yaradılmasını planlaşdırır. Azərbaycanda innovativ bir iqtisadiyyat yaratmaq üçün elm və istehsal arasındakı əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, bazar tələblərinə uyğun tətbiq olunan elmi tədqiqatların aparılması üçün zəruri mexanizmlər yaradılmışdır. Yenilikçi sahibkarlığın inkişafı və yeni növ fəaliyyət və məhsulların inkişafı üçün əlverişli mühit yaratmaqla yanaşı, qabaqcıl texnologiyaların ötürülməsi və inkişafı, elm-intensiv məhsul və texnologiyaların inkişafı və tətbiqi üçün texnoparklar və innovasiya zonalarının yaradılması üçün tədbirlərin gücləndirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. 2016-cı ilin dekabr ayında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən "Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi" təsdiq edilmişdir. Yol Xəritəsinin Tədbirlər Planında "İnnovativ regional klasterlərin yaradılması" nəzərdə tutulmuşdur. Bununla əlaqədar olaraq, İqtisadiyyat Nazirliyinə beynəlxalq təcrübəni nəzərə almaqla uğurlu regional klasterlərin müəyyən edilməsi ilə bağlı səlahiyyət verilmişdir.

12. Hal-hazırda müvafiq tənzimləyici və hüquqi çərçivənin hazırlanması sahəsində iş davam etdirilir və İnformasiya Texnologiyaları İnkişafı Dövlət Fondu yaradılıb. Fond Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 15 mart 2012-ci tarixli 2095 nömrəli əmri ilə yaradılmışdır və ona kredit, eləcə də rəqabət qabiliyyətliliyi ilə seçilən start-up layihələrinin maliyyələşdirməsi hüququ verilmişdir ("kiçik innovativ hüquqi şəxslərin fəaliyyətinə uzunmüddətli və riskli investisiyalar"), (mənbə - "Azərbaycanda İqtisadi İslahatlara Baxış" jurnalı, aprel 2017). 1 sentyabr 2018-ci il tarixinədək İKT sahəsində 117 layihəyə maliyyə dəstəyi verilmişdir.

13. **İnnovativ inkişaf dəstəyinin infrastrukturunu.** Azərbaycanda sənaye sahələrinin bölüşdürülməsində böyük fərq var idi. Ölkədə sənaye istehsalının təxminən 60% -i əsas istehsal mallarının 57% -i Abşeron iqtisadi rayonunda cəmlənmişdir. Birgə sosial-iqtisadi inkişaf məqsədi ilə ölkə şərti olaraq iqtisadi bölgələrə ayrıldı: Abşeron, Aran, Şirvan, Gəncə-Qazax, Quba-Xaçmaz, Naxçıvan, Kəlbəcər-Laçın, Şəki-Zakatala, Yuxarı Qarabağ. Azərbaycan Respublikasının Hökuməti müxtəlif profillər, biznes inkubatorlar və "sənaye bölmələri" nin texnoloji parklarını yaratmaqla əsasən istehsalat imkanlarının konsentrasiyasının yeni mexanizmlərini tətbiq edir. Texno parklar əsasən məhsulların xarici bazara da çatdırılması daxil olmaqla kütləvi istehsalın inkişafına yönələn nisbətən böyük sahələr və fabriklərin əhatə edilməsi üçün nəzərdə tutulmuşdur. Bu günə qədər "Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı" və "Balaxanı Sənaye Parkı", həmçinin Yüksək Texnologiyalar Parkı istifadəyə verilmişdir. Azərbaycanın dinamik inkişafının davam etdirilməsi mövcud təbii və iqtisadi mənbələrə əsaslanan sənaye sahələrinin formalaşmasının sürətləndirilməsini və böyük həcmdə əlavə dəyərin əlavə edilməsini nəzərdə tutur. Gəncə, Mingəçevir və Bakının Qaradağ rayonunda müasir sənaye parklarının yaradılması üzərində iş davam edir.

14. **Yeniliklərin inkişafı üzrə proqramlar və fəaliyyətlər.**

Azərbaycan biznes inkubatorlarının əsas vəzifəsi İKT sektorunun inkişafı, kiçik miqyaslı elm intensivliyi, eləcə də innovasiya xidmətlərinin təşkili, tədqiqat, kənd təsərrüfatı, sənaye, xidmət və s. sahələrdə sahibkarlıq təşəbbüslərinin inkişafı üçün nəzərdə tutulan biznes ideyalarının inkişafı və həyata keçirilməsidir. İlk biznes inkubatoru 2014-cü ilin sentyabrında Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonunda fəaliyyətə başlamışdır, ikincisi Aran iqtisadi rayonunda açılacaq, üçüncü isə Sumqayıt kimya sənaye parkında iki il ərzində fəaliyyətə başlayacaq və əsasən sənaye sektorunu əhatə edəcəkdir. Biznes inkubatorların yaradılması və fəaliyyətinin həyata keçirilməsi 2013-cü ildə gənclərin yenilikçi biznes mühitində dəstəklənməsi və cəlb edilməsi istiqamətində hazırladığı Azərbaycan Respublikası İqtisadiyyat Nazirliyinin layihəsinə

birbaşa bağlıdır. Son 12 ildə ölkədə 3 min gənc sahibkarın dəstəklənməsi üçün 340 milyon ABŞ dolları məbləğində vəsait ayrılmışdır. Biznes inkubatorlarının yaradılması regionlarda əhalinin məşğulluğunun artırılmasına, innovativ və perspektivli biznesin inkişafına xidmət edəcəyi, regional biznes planları və investisiya layihələrinin yaradılması üçün bir platforma olacağı ehtimal edilir. Azərbaycanda istehsal prosesinin təşkili, kooperativ əlaqələrin gücləndirilməsi, kiçik və orta müəssisələrin inkişafı və digər məsələlərin həlli zamanı infrastruktur xərclərinin azaldılması baxımından böyük əhəmiyyətə malik olan sənaye blokları yaradılması üzrə işlər davam etdirilir. 2009-cu il dekabrın 24-də açılmış Sumqayıt Texnologiya Parkı (STP) kimi əsas biznes birlikləri, inkişaf institutu, şirkət fondları, Azərbaycanın yenilikçi şirkətləri fəaliyyətə başlayacaqdır. STP-nin ümumi sahəsi 250 hektardır və parkın daha da genişləndirilməsi planlaşdırılır.

15. İnnovativ fəaliyyətin dövlət maliyyələşməsinin mənbələri, həcmi və mexanizmləri.

Bütün zavodlarda standart AZS ISO / ISEC 17025-2009-a uyğun olaraq akkreditə olunmuş Avropa istehsalının yeni laboratoriyaları quraşdırılmışdır. İstehsal edilən məhsullar uyğunluq sertifikatı, ISO 9001 və OHSAS 18001 beynəlxalq standartları da təqdim edilmişdir. Yüksək Texnologiyalar parkı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 5 noyabr 2012-ci il tarixli, 736 nömrəli əmri ilə yaradılmışdır. Azərbaycan qanunvericiliyinə əsasən, YTP sakinləri aşağıdakı vergilərdən azad edirlər: ƏDV, mənfəət vergisi, torpaq vergisi, əmlak vergisi. Bundan əlavə, YTP-nin tədqiqat və inkişaf layihələrində istifadə üçün gətirilən avadanlıqlar ƏDV-dən azad olunacaq. Aşağıdakı sahələrdə fəaliyyətlərini həyata keçirən şirkətlər YTP tərəfindən dəstəklənəcək: İnternet biznes, kosmik və telekommunikasiya, mobil cihazlar üçün proqramlar, biotexnologiya, dərman üçün proqram, qrafik animasiyalar, LED texnologiyası, robot və mexanika, enerji qənaət sistemləri, alternativ enerji mənbələri. 2014-cü ilin fevral ayından etibarən YTP Dünya Elm Parkları, İnnovasiya Mərkəzləri və digər yenilikçi strukturlarının üzvüdür.

Balaxanı sənaye parkı. Balaxanı sənaye parkının tikintisinə 2012-ci ilin dekabr ayından başlanmışdır. Parkın tikilməsində məqsəd ölkənin yüksək texnologiyaya, qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, istehsal sektorunda məşğulluğun artırılmasına və Bakı şəhərinin və şəhərətrafi qəsəbələrin ekoloji vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına əsaslanan rəqabət qabiliyyətli sənaye məhsullarının istehsalını genişləndirməkdir. Sənaye parkı plastik məhsulların, şinlərin, elektrik və elektron cihazların, batareyaların, əlvan metalların, kabel və digər məişət tullantılarının təkrar

emalını təmin edir. Parkın nəqliyyat mərkəzinə yaxın yerləşdiyi yer ikincili emal və ya məhsulların satış bazarına asan çatdırılmasına şərait yaradır. Park sakinlərinin şirkətləri yeddi il ərzində dörd növ gəlir vergisi, torpaq və əmlak vergisi, ƏDV avadanlıqları və texnologiyası üzrə sərbəst buraxılıblar. (*mənbə - Azərbaycanda İqtisadi İslahatların Təhlili Mərkəzi, may, 2017-ci il*). Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi Heydər Əliyev Fondunun "Regional İnkişaf" İctimai Birliyi ilə birgə startup hərəkatının genişləndirilməsinə və vətəndaşların yeni innovativ ideyalarının tətbiqinə dəstək vermək məqsədi ilə Bakıda və regionlarda startup turları keçirir. Layihənin təşkilatçıları Yüksək Texnologiyalar Parkı, İnformasiya Texnologiyaları İnkişafı üzrə Dövlət Fondu və Microsoft Korporasiyasıdır. "Fikirdən biznesə" şüarı altında keçirilən startup turlarının tərəfdaşları "Javan" Gənclər Hərəkatı İctimai Birliyi və Azercell şirkətidir. Startup turları Şəki, Gəncə, Naxçıvan, Sumqayıt və Bakıda keçiriləcək və ətraf rayonları və şəhərləri əhatə edəcəkdir.

Turlar regionlarda gənclər üçün mentorların dəstəyi ilə biznes layihələrini inkişaf etdirmək, müzakirə etmək və təqdim etmək, həmçinin startup qruplarını və fikirlərini yaratmaq üçün böyük imkanların yaradılmasını nəzərdə tutur.

Hər bölgədən 1, 2 və 3-cü yerlərin qalibləri Bakıda Milli Finalda iştirak etmək hüququna malik olacaqlar. Milli Finalda 1, 2 və 3-cü yerlərin qalibləri təşkilatçılar və tərəfdaşlar tərəfindən mükafatlandırılacaq. Onlar həmçinin "Telekommunikasiya, innovasiya və yüksək texnologiyalar" Bakutel 24-cü Beynəlxalq Sərgi və Konfransı çərçivəsində öz layihələrini təqdim etmək imkanı əldə edəcəklər. Qalib layihələr, mentorluq xidmətlərindən istifadə etmək, investisiyaların cəlb edilməsi, müvəffəqiyyətli startuqları xaricə göndərmək və beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etmək imkanı əldə edəcəklər.

16. Fərdi texnoloji sahələrin inkişafının cari vəziyyəti. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22 avqust 2008-ci il tarixli 197 nömrəli qərarı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Elmi İnnovasiyalar Mərkəzi, Milli Akademiyanın Tədqiqat və İnkişafın Dövlət Reyestri və Qorunan Dissertasiyalarının adı dəyişdirilərək Mərkəzi Elmi İnnovasiyalar mərkəzi adlandırıldı. Elmi İnnovasiyalar mərkəzinin məqsədi tədqiqat və inkişafın təhlili, bilik intensiv sahələrin inkişafı və informasiya bazasının yaradılması ilə bağlı qabaqcıl texnologiyaların və yeniliklərin toplanmasıdır.

Azərbaycan Texniki Universitetinin Layihə və İnnovasiya İdarəetmə Mərkəzi 2014-cü il noyabrın 1-də Azərbaycan Texniki Universitetində Beynəlxalq Layihə İdarəetmə

Assosiasiyasının Azərbaycan bölməsi ilə birlikdə yaradılmışdır. Layihə İdarəetmə və İnnovasiya Mərkəzinin əsas məqsədi Azərbaycan Respublikasında layihələrin idarə olunması üçün beynəlxalq standartlar və metodikaların tətbiqidir. Sumqayıt Kimya Sənaye Parkı (SKSP) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 dekabr 2011-ci il tarixli 548 nömrəli Sərəncamına əsasən yaradılmışdır. SKSP sənaye zonası polimerlərin kimyası, kimya sənayesi, ev kimyası və tibbi kimya avtomobil sənayesinin kimya, kənd təsərrüfatı sahələrinə bölünmüşdür. AİC-in məqsədi Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunun inkişafına dəstək olmaqdır. AİC-in əsas istiqamətləri kənd təsərrüfatı, sənaye istehsalı, alternativ enerji, İKT sektorudur. Yeniliklər və yüksək texnologiyalar sahəsində beynəlxalq tədbirlərin siyahısı: 1-2 iyun, Xəzər dənizi 24-cü Beynəlxalq Neft və Qaz sərgisi və Konfransı, 31 may – 3 iyun, 2017, "Enerji və Alternativ enerji" 7-ci Xəzər dənizi Beynəlxalq sərgisi, 18-21 oktyabr 2017, "Xəzər: Ətraf mühit üzrə texnologiyalar" Ətraf mühitin mühafizəsi sahəsində 8-ci Beynəlxalq sərgi, 5-8 dekabr, 2017 The 23-cü "Telekommunikasiya və İnformasiya texnologiyaları" adlı Azərbaycan Beynəlxalq sərgi və konfransı.

Qazaxıstan Respublikasında İnnovativ Sahibkarlıq

17. Qazaxıstanda innovasiya sisteminin gələcək inkişafı üçün ümumi yanaşmaları müəyyənləşdirən hüquqi və tənzimləyici çərçivə. Konsepsiya Qazaxıstan Respublikası Prezidentinin № 579 və 4 iyun, 2013-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir. Konsepsiyanın tamamlanması və təsdiqi 22 may, 2013-cü ildə Xarici İnvestorlar Şurasının 26-cı plenar iclasında Prezidentin göstərişlərinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilmişdir. Konsepsiya əsas nəticələri cəmləşdirərək Qazaxıstanda innovasiyanın inkişafı üçün üç mümkün ssenarini irəli sürür. Ümumilikdə, Konsepsiyanın ideyasını qabaqcıl layihələrin həyata keçirilməsi ilə özəl innovasiya təşəbbüslərinə keçid təşkil edir.

Konsepsiyanın 21 hədəfi var. Onlar arasında aşağıdakılar var:

- 2015-ci ilədək 20%, 2020-ci ilədək 50% innovasiya fəaliyyəti səviyyəsinin əldə edilməsi;
- 2020-ci ilədək ÜDM-də innovative məhsulların payı - 2.5%;
- 2020-ci ilədək ÜDM-in 2%-nin Tİİ xərclərində istifadəsi.

Konsepsiyanın həyata keçirilməsinin əsas nəticəsi yüksək dönüşüm nəticəsində 4 qat artım olacaqdır (texnoloji mürəkkəbliyin 5-6 səviyyəsi) (mənbə - 2050-ci il Strategiyası. Qazaxıstan Respublikası Prezidentinin Qazaxıstan xalqına mesajı).

18. **İnnovativ inkişafa dəstək infrastrukturu.** Sahibkarlığa dəstək və inkişafı infrastrukturu sahibkarlıq fəaliyyətinin yaradılması, fəaliyyəti və inkişafı üçün əlverişli

şəraitlə təmin edən təşkilatların cəmidir. Qazaxıstan Respublikasında onlara daxildir: dövlət və dövlət tərəfindən yaradılmış təşkilatlar, qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq və xarici təşkilatlar, maliyyə təşkilatları. Funksional istiqamətindən asılı olaraq infrastruktur qurumlarının strukturu aşağıdakı qaydada olur: biznesin formalaşması, fəaliyyəti və inkişafı mərhələlərində dövlət dəstəyi və yardımı; maliyyə dəstəyi; informasiya və analitik dəstək, biznesdə təhsil və peşəkar inkişaf sahəsində dəstək; maddi-texniki dəstək. Qazaxıstan Respublikası biznes infrastrukturunu inkişafı və dəstəyinin bəzi qurumlarını sadalayaq: "Damu İnkişaf Fondu" ASC, "Qazaxıstan İnkişaf Bankı" ASC, "Qazaxıstan İnvestisiya Fondu" ASC, "Milli İnnovasiya Fondu" ASC, "Mühəndislik və Texnologiya Transferi Mərkəzi" ASC, "Marketinq və Analitik Tədqiqat Mərkəzi" ASC. Bütün bu qurumlar istehsal obyektlərinin yenilərinin yaranması və mövcud olanların yüksək əlavə dəyər ilə inkişafı, eləcə də elmi və texniki araşdırma və inkişafa dəstək siyasətinin həyata keçirilməsinə çağırılmışdır.

Formalaşması və inkişafı mərhələsində sahibkarlığa maddi və texniki dəstək aşağıdakılardan ibarətdir: biznes inkubatorları, sənaye parkları, sənaye zonası, lizinq və faktoring şirkətləri, françayzing və bir sıra digərləri.

19. İnnovasiyanın inkişafı üçün proqram və fəaliyyətlər. İnfrastrukturun yüksələn səviyyəsinin təzahürlərindən biri ölkənin klasterlərinin inkişafının öyrənilməsidir. Klasterlər resurs potensialının daha səmərəli istifadəsinə şərait yaradır, kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin sayının artımına təşviq edir, yeni bazarlara çıxış ilə təmin edir. İnfrastruktur və saxlanma obyektləri, əmək resursları, logistik xidmətlər, elmi nailiyyətlərin birgə istifadəsi, eləcə də xammal və məhsulun birgə birgə planlaşdırılması, vaxtında həyata keçirilməsi sistemli üstünlüklər vasitəsilə xərcləri azaltmağı mümkün edir. Qazaxıstan Respublikasında texno-parklar şəbəkəsinin yaradılması konsepsiyası xarici ölkələrdə (ABŞ, Çin, Almaniya) innovativ infrastrukturun formalaşması təcrübəsinin nəzərə alınması ilə həyata keçirilir. Adətən, texno parklar yüksək elmi və texnoloji potensiala malik elmi və sənaye təşkilatları şəbəkəsi olan şəhərlərdə və yerli bazarın maraqlarında yaradılır. Eyni zamanda, onlar aydın tematik, sektoral və regional baxışa malik olur. Məsələn, Şərqi Qazaxıstan regionunda Kurçatovda "Nüvə Texnologiyaları Parkı", Qırbi Qazaxıstan regionunda Texno-park "Alqoritm" MMC (neft-kimya sənayesi), Uralskda "Mexaniki mühəndislikdə İT" Texno-parkı və bir sıra başqaları.

20. İnnovativ fəaliyyətin dövlət maliyyəsinin mənbə, həcm və mexanizmləri. Hazırda yerli praktikada büdcə vəsaiti, müəssisələrin öz vəsaiti, müştərilərin maliyyə resursları və xarici investorların vəsaitləri Tİİ-ni maliyyələşdirmək üçün başlıca mənbələrdir. Qazaxıstan Respublikası Statistika Agentliyinin məlumatına əsasən, 2007-ci ildə

ÜDM-də Tİİ-yə xərclər 0.26% təşkil etmiş, bu da 2003-cü illə müqayisədə 2,2 dəfə çoxdur. 2007-ci ildə Tİİ xərcləri strukturunda büdcə vəsaiti 13.6 milyard tenge və ya 50.9%, müəssisələrin öz vəsaiti 4.8 milyard tenge və ya 18.0%, müştərilərin vəsaiti 7.8 milyard tenge və ya 28.9%, xarici investorların vəsaiti isə 0.45 milyard tenge və ya 1.6% təşkil etmişdir. Tİİ sahəsində perspektivli elmi nailiyyətlərin maliyyələşdirilməsi üçün onların istehsala tətbiqinədək qrantlar və özəl sektorla birgə maliyyələşdirmədən istifadə edilir. Qrant əldə etmək üçün əsas tələblər innovasiya və ideyaların kommersiyalaşdırılabilinməsidir. Maliyyələşdirmə dizayn inkişafında təcrübə (Experienced in design development (EDD)) nəticələri üçün "Milli İnnovasiya Fondu" ASC-nin səhm kapitalı hüququnun təmin edilməsi şərti ilə hüquqi şəxslər üçün həyata keçirilir. İnkişaf qurumlarının fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi üçün Kazina "Davamlı İnkişaf Fondu" yaradılmışdır. Əlaqələndirmə funksiyasından əlavə, yaradılmış struktur xaricdə, qazax iqtisadiyyatının "böyümə nöqtələri" hesab edilən sənayelərdə işləyən transmilli korporasiyalarda hissələrin (payların) alınması üçün dövlət vəsaitini toplayır. Hazırda vençur fondlar innovasiyanın maliyyələşdirilməsi üçün mühüm mənbədir. Buna görə də, vençur fondların yaradılması dövlət maliyyə institutu olan Milli İnnovasiya Fondu (MİF) ASC-yə həvalə edilmişdir. Eyni zamanda, At the same time, yaradılmaqda olan vençur fondun nizamnamə kapitalında MİF-in payı 49%-i keçməməlidir. Maliyyələşdirmə hissələrin alınması və ya innovativ layihələri həyata keçirən şirkətlərdə iştirak maraqları vasitəsilə reallaşdırılır. İnnovasiya qoyuluşu zamanı üstünlük tamamlayıcı texnologiyalara, eləcə də eyni istehsal prosesinin fərqli mərhələlərində yerləşən yaxud eyni məhsulları istehsal edən şirkətlərə veriləcəkdir. Bu gün Qazaxıstanda fəaliyyətini 7 il davam etdirəcək və 2 il uzatma hüququ olan 5 xarici, 6 yerli vençur fond daxil olmaqla, 11 vençur fond mövcuddur. Hazırda onlar yeni materialların yaradılması, informasiya texnologiyaları, yarımkeçirici istehsal, biotexnologiya və farmokologiya kimi sahələrdə \$25 milyon məbləğində 14 layihəni maliyyələşdirmişdir. (mənbə- Qazaxıstan Milli Statistika Komitəsi).

21. İndividual texnoloji sahələrin inkişafının cari vəziyyəti. Qazaxıstanda sahibkarlığın innovasiya fəaliyyətinin aşağıdakı xüsusiyyətləri mövcuddur: istehsalda innovasiya xərclərinin konsentrasiyası (78%); Qazaxıstanın korporativ sektorunun əsasını təşkil edən böyük müəssisələrin innovasiya fəaliyyətinin yüksək səviyyəsi; Məhsuldan daha çox texnoloji proseslərin və texnoloji şaxələnmənin təkmilləşdirilməsi üçün sahibkarlıq istiqaməti mənasına gələn və yerli R & D & I mənbələrinin zəifliyi və xarici texnologiya transferindən olan əhəmiyyətli asılılıq səbəbindən innovasiya prosesinin xərclər strukturunun əsas hissəsi (91%); Qazaxıstan sahibkarlıq

müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin əsas növü və bu praktikanın xərclər və yayılması baxımından təchizat və materialın alınması ilə yeni texnologiyaların tətbiqi (52%). Korporativ sektorun vəziyyətinin təhlili həyata keçirilmişdir. Korporativ Tİİ təşkilinin və Qazaxıstanın böyük sahibkarlıq müəssisələrində innovasiyaların formaları nəzərdən keçirilmişdir. R & D & I NAC Kazatomprom ASC, NC KazMunayGas ASC, "Arcelor Mittal Temirtau" ASC, "KEGOK" ASC korporativ sistemlərinin müqayisəli təhlili, onların çatışmazlıqları və üstünlükləri işıqlandırılmışdır. Korporativ Tİİ-in aşağı səviyyəli xərcləri və onların zəif dinamikası qeyd olunmuşdur. Qazaxıstan Respublikasının Kiçik və Orta Biznesinə (KOB) investisiya kapitalının cəlb edilməsi strategiyası biznes fəaliyyətinin şaxələndirilməsi üçün institutional şəraitin yaradılması, onun profilinin genişləndirilməsi, yeni sənayelərin inkişafı, kiçik bizneslərin aktivlərinin artırılması, ixrac yönümlü yüksək texnologiya sənayelərinin yaradılması və xarici bazarlara çıxışa istiqamətlənmişdir. Lakin hələ də bazar iqtisadiyyatında KOB-a necə investisiya yatırılması barədə vahid yanaşma yoxdur. İnnovasiyalar çərçivəsində inkubatorlar, texnoloji parklar, innovasiya və texnologiya mərkəzləri, araşdırma institutları, informasiya sistemləri, texnoloji transfer mərkəzləri əməkdaşlıq edir.

Qırğızıstan Respublikasında İnnovativ Sahibkarlıq.

22. Qırğızıstan Respublikasının dəyişmiş bazar iqtisadiyyatında innovativ sahibkarlıq kommersiya prinsipləri üzərində qurulmuş kiçik innovativ sahibkarlıq müəssisələri şəbəkəsinin yaradılmasında əks olunmuşdur. Qırğızıstan Respublikasında investisiya və innovasiya fəaliyyətinin cari vəziyyəti Milli İnnovasiya Sisteminin (MİS) formalaşması mərhələsi kimi səciyyələndirilə bilər.

23. MİS-in hüquqi və tənzimləyici çərçivəsinin formalaşması Qırğızıstan Respublikası Dövlət İnnovasiya Siyasəti Konsepsiyasına müvafiq olaraq baş vermişdir. Qırğızıstan Respublikası Hökumətinin 27 yanvar, 2003-cü il № 28 fərmanı ilə sahibkarlıq müəssisələri və təşkilatların innovasiya fəaliyyətinə dəstək məqsədilə Dövlət İnnovasiya Fondu yaradılmış və bir sıra sənədləri və innovasiya fəaliyyətini tənzimləyən 2022-ci ilədək Qırğızıstan Respublikasının Elmi və İnnovasiya İnkişafı Konsepsiyası qəbul edilərək Qırğızıstan Respublikası Hökumətinin 8 fevral, 2017-ci il № 79 fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

2022-ci ilədək Qırğızıstan Respublikasının Elmi və İnnovasiya İnkişafı Konsepsiyası (bundan sonra Konsepsiya) Qırğızıstan Respublikası milli innovasiya sistemində (bundan sonra MİS) perspektiv baxışdır və ölkə inkişafının prinsipləri, əsasları və prioritet istiqamətlərini müəyyən edir. Konsepsiya Qırğızıstan Respublikasının 2013-2017-ci illər üçün Milli Davamlı İnkişaf Strategiyası (bundan sonra MDİS) əsasında inkişaf etdirilmişdir. Konsepsiya dövlət innovasiya siyasətinin məqsədləri, prioritetləri və vasitələrinin aydın sistemini yaratmaqla innovativ inkişaf sahəsində Qırğızıstanın üzləşdiyi çağırışlara cavab vermək üçün tərtib edilmişdir. Qırğızıstan Respublikası Joqorku Keneşi 2017-ci ildə 2018-2040-cı illər üçün Taza Koom, Zhany Door adlı Qırğızıstan Respublikası davamlı inkişaf strategiyasını təsdiq etmişdir. Həmçinin Birlik, İnam, Yaradılış adlı 2018-2022-ci illər üçün Qırğızıstan Respublikasının inkişaf PROQRAMI Qırğızıstan Respublikası Joqorku Keneşinin 2377-VI nömrəli və 20 aprel, 2018-ci il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.

24. **İnnovativ inkişafa dəstək infrastrukturu.** Qırğızıstan Respublikası Baş Nazirinin 7 sentyabr, 2017-ci il tarixli və № 609 fərmanı ilə təsdiqlənmiş "Jany Doorgo Kyrk Kadam" adlı Qırğızıstan Respublikası Hökumət Proqramının Həyata Keçirilməsi üçün Qırğızıstan Respublikası Hökumətinin Prioritet Tədbirlər Planı çərçivəsində 56 tədbir nəzərdə tutulmuşdur. Müəssisələrin rəqabət qabiliyyətliliyinin artırılması, yeni iş yerlərinin açılması, ixrac həcmının və vergi gəlirlərinin artırılması və yeni texnologiyaların cəlb edilməsi məqsədilə ixrac yönümlü müəssisələrin maliyyələşdirilməsi üzrə layihə işə düşmüşdür. 10% maraq dərəcəsinin subsidiyalaşdırılması üçün respublika büdcəsindən 350 milyon som vəsait ayrılmasına qərar verilmişdir. 20 dekabr, 2017-ci ilədək ixrac yönümlü müəssisələr kommersiya bankları vasitəsilə 700 milyon som məbləğində güzəştli kreditlər əldə etmişdir. Həmçinin 2017-ci ildə Qırğızıstan Respublikası Hökuməti özünün 22 sentyabr, 2017-ci il tarixli № 602 Qərarı ilə təsdiqlənmiş "Jany Doorgo Kyrk Kadam" Qırğızıstan Respublikası hökumət proqramının həyata keçirilməsi üzrə 100 gün üçün Qırğızıstan Respublikası Hökumətinin Fəaliyyət Planını işləyib hazırlamış və qəbul etmişdir. Bu Planda 115 tədbirlə birlikdə 8 prioritet istiqamət əks edilmişdir. Qırğızıstan Respublikası sahibkarları üçün xüsusi zonalar - "Bişkek" və "Narın" sərbəst iqtisadi zonaları yaradılmışdır.

25. **İnnovasiyanın inkişafına dair proqram və fəaliyyətlər.**

İnkişafın hazırkı mərhələsində ölkənin dövlətlərarası münasibətlər sistemində rolu və yeri, iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyi və milli təhlükəsizlik əsasən ölkənin innovativ inkişaf səviyyəsindən asılıdır.

Buna görə də, Qırğızıstan Respublikasında innovasiya sistemi, intellektual mülkiyyət bazarının (bundan sonra - İM) formalaşması ölkənin əsas milli maraqlarından biri hesab edilir.

Qırğızıstan Respublikasının Prezidentinin 2013-cü il 21 yanvar tarixli 11 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş 2013-2017-ci illər üçün Qırğızıstanın Milli Davamlı İnkişaf Strategiyasında əks olunan prioritet sahələrdən biri innovasiyalar əsasında ölkənin rəqabət qabiliyyətinin yaxşılaşdırılmasıdır.

Qırğızıstan Respublikasının Parlamentinin 2016-cı il 9 noyabr tarixli 1053-VIQ nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Etimad və Birlik" Proqramında qeyd olunur: "İqtisadiyyatın modernləşdirilməsi iqtisadiyyatın perspektivli sahələrində müasir texnologiyaların təchiz edilməsi və tətbiqini əsas şərt kimi tələb edir.

Yeni texnologiyalar və yeniliklərə açıq olan Qırğızıstan iqtisadiyyatı maliyyə, inzibati və qanunvericilik normaları ilə stimullaşdırılmalıdır. Bütün bunlar göstərir ki, ölkədə, o cümlədən innovasiya sahəsində investisiya fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaradılıb. Qırğızıstan Respublikası, xüsusilə də, su elektrik stansiyalarının şəbəkəsinin inkişafı üçün yeni İM əsaslı enerji texnologiyalarının cəlb edilməsinə və yaradılmasına imkan verən su elektrik stansiyalarının inkişafı üçün böyük potensiala malikdir (*mənbə - Qırğızıstan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi. Bişkek, 2016*).

26. İnnovativ fəaliyyətin dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə mənbələri, həcmi və mexanizmləri.

Respublikada texnoloji innovasiyalara yönəlmiş ümumi xərclərin 70,4% - özəl sektor, 11,5% - xarici investisiyalar, 18,1% isə digər maliyyə mənbələrinin payına düşür. Qida məhsulu istehsal edən müəssisələrdə xərclər-78,5%, xarici investisiyalar -20,6% və digər maliyyə mənbələri 0,9% təşkil edir. 2009-cu il ərzində ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələrdə texnoloji innovasiyalar üçün ayrılmış ümumi xərclərin 85,4% -ni maşın və avadanlıqların satın alınması təşkil etmişdir. Bununla yanaşı, istehsalın dəyəri, innovasiyaların tətbiqi üçün sənaye dizaynı yalnız 3,5%, texnoloji innovasiyalar üçün ayrılmış digər xərclər isə 7,8% təşkil edir.

Ölkədə fəaliyyət göstərən müəssisələr texnoloji köçürmələrə əsaslanaraq, demək olar ki, "know-how" kimi məhsulları istehsal etmir. Bu cür yatırımların inkişafında yeni texnologiyaların tətbiqi zərurəti bu sənayedə ixtiraçılıq və innovativ fəaliyyətlərin aktivləşməsinə təkan verə bilər.

Qırğızıstan Respublikası kənd təsərrüfatı potensialının inkişafı üçün əlverişli iqlim şəraitinə malikdir. Toxum istehsalı, əkinçilik, bitki istehsalı və əkinçilik məhsullarının emalı üçün yeni İM imkanlarının yaradılması və tətbiqi daxili və xarici bazarlarda

rəqabət qabiliyyətli məhsulların istehsalını artıracaqdır. Beləliklə, texniki tərəqqi sürətlənir və texniki innovasiyaların beynəlxalq mübadilə proseduru sadələşdirilir. Qırğızıstan Milli Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2010-2017-ci illər ərzində innovativ fəaliyyətin inkişafına yönəlmiş investisiyaların həcmi təxminən 2,5 milyard som təşkil edib (*mənbə - Qırğız Respublikasının Milli Statistika Komitəsi 2016*).

27. Fərdi texnoloji sahələrin inkişafının hazırkı vəziyyəti.

2017-ci ildə sorğu edilən müəssisələr tərəfindən göndərilən innovativ məhsulların ümumi həcmi 1243,7 mln. som və ya 1,2% təşkil etmişdir (*2013-cü ildə 1,6%, 2014-cü ildə -0,4 %, 2015-ci ildə 1,5%, 2016-cı ildə isə 3,0%*).

Eyni zamanda yeni texnoloji dəyişikliklərə məruz qalan və ya tətbiq edilən məhsulların həcmi 1239,5 mln. som (innovativ məhsulların ümumi həcmnin 99,7%) və digər innovativ məhsulların həcmi 4,2 milyon som və ya 0,3 % təşkil etmişdir.

Sənaye sektorunda texnoloji innovasiya xərcləri, əsas aktivlərin yenilənməsində və əsasən yeni rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının genişləndirilməsində daxili iqtisadiyyatın real ehtiyacları ilə aydın şəkildə fərqlənir. 2017-ci ildə texnoloji innovasiyaların dəyəri 2,437.0 milyon som təşkil etmişdir. Innovasiyaların tətbiqi və müasir texnologiyaların alınması ilə birbaşa əlaqəli olan bu növ innovasiyaların tendensiyası artmaqdadır. Beləliklə, 2017-ci ildə maşın və avadanlıqların alınması 9 müəssisə tərəfindən həyata keçirilib, eyni zamanda xərclərin həcmi isə 1186,2 mln. som (texnoloji inovasiyalara ümumi xərclərinin 82,5 %) təşkil etmişdir.

Yeni texnoloqiyalar 11 müəssisə tərəfindən 20 milyon manat məbləğində alınmışdır. Tədqiqat və inkişaf iki müxtəlif müəssisə tərəfindən həyata keçirilib və bu məqsədlər üçün xərclərin həcmi 200,4 mln som, eyni zamanda texnoloji, marketinq və təşkilati innovasiyalar üçün xərclərin ümumi məbləğində müəssisələrin öz vəsaitləri yalnız 6,5%, xarici investisiyalar 17,8%, digər maliyyə mənbələri isə 75,7% təşkil etmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, respublikanın müəssisələri tərəfindən innovasiyaların tətbiqi prosesi olduqca aşağı səviyyədədir və texnologiya şəklində xarici innovasiyaların idxalından asılıdır.

Türkiyə Respublikasında İnnovativ Sahibkarlıq

28. Ölkənin uğurlu iqtisadi inkişaf göstəricilərindən biri iqtisadi inkişafın (artım) yüksək tempidir. Praktikada bu innovasiya intensivliyinin artırılması vasitəsilə stimullaşdırıcı iqtisadi artımın birbaşa əlaqəsi ilə müəyyən edilir.

2016-cı ildə Türkiyənin tarixində ilk dəfə olaraq ölkə statistikasına görə, araşdırmaların və innovativ tədqiqatların ümumi xərcləri ölkənin ÜDM-nin 1,5% -ni keçib. Türkiyədə innovasiya siyasətinin prioritet sahələrini müəyyən edən dövlət hakimiyyətinin əsas orqanı Sənaye, Elm və Texnologiya Nazirliyidir.

1963-cü ildə Nazirliyin nəznində yaranmış Türkiyə Elmi və Texnoloji Tədqiqat Agentliyi (TÜBİTAK), Türkiyə Respublikasının innovasiya siyasətinin inkişafı sahəsində icra hakimiyyətinin əsas orqanıdır. TÜBİTAK - ın əsas məqsədi elm və qabaqcıl texnologiyaların inkişafını təşviq etmək, innovativ və tədqiqat işlərinə dəstək olmaq və gənc tədqiqatçılara dəstək olmaqdır.

29. İnnovasiyalara dəstək sahəsində tənzimləyici və hüquqi çərçivə tədqiqatın irəliləyən inkişafına(Tİİ) dəstəyin verilməsinə dair 5974 sayılı Qanun, elm, texnologiya və innovasiyaların inkişafına dair 2011-2016-cı illər üçün Milli Strategiya, tədqiqatın irəliləyən inkişafına dair Milli Strategiya və enerji sahəsində innovasiyalar, tədqiqatın irəliləyən inkişafına dair Milli Strategiya və su resursları sahəsində innovasiyalar, tədqiqatın irəliləyən inkişafına dair Milli Strategiya və qidalanma sahəsində innovasiyalar, Elm və Texnologiyalar üzrə 2011-2016-cı illər üçün İnsan Resursları Milli Strategiyası, "Texnoloji inkişaf zonalar haqqında" 4691 sayılı Qanun. Bu qanuna düzəlişlər iki dəfə aparılmışdır: "Tədqiqatın irəliləyən inkişafını həyata keçirən kommertiya və qeyri-kommertiya müəssisələrinə dövlət dəstəyin verilməsi haqqında" 2004-cü il tarixli, 5035 sayılı Qanun; "Tədqiqatın irəliləyən inkişafını həyata keçirən müəssisələrin vergitutma şəraitində dəyişikliklər haqqında" 2005-ci il tarixli, 5281 sayılı Qanun (*mənbə - Türkiyə Respublikasının Ədliyyə Nazirliyi, Ankara 2016*).

Qeyd etmək lazımdır ki, Türkiyə texnoloji inkişaf zonalarının yaradılması və istismarı qaydalarına dair hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi istiqamətində daim işləyir. Beləliklə, texnoloji inkişaf zonaları - texnoparkların yaradılmasına dair 28939 sayılı qaydalar toplusu qüvvəyə minmişdir. İnnovativ inkişaf da daxil olmaqla, Türkiyənin bütün sahələrdə inkişafına dair əsas strategiya Türkiyə Respublikasının qurulmasının 100 illik dövrünə aid "Baxış-2023" adlı strategiyasıdır.

30. İnnovativ inkişafa dəstək infrastrukturunu.

Türkiyə Respublikası ölkənin innovativ inkişafını dəstəkləmək məqsədilə infrastrukturun yaradılmasına xüsusi diqqət yetirir. Türkiyə hökuməti ölkədə inkişaf etmiş innovativ iqtisadiyyata malik bir modelin yaradılmasını dövlət inkişafının prioritetlərindən biri hesab edir.

Sözügedən tədbir planlarını həyata keçirmək məqsədilə Türkiyə Böyük Millət Məclisinin "Texnoloji İnkişaf Zonaları haqqında" 26 iyun 2001-ci il tarixli, 4691 sayılı Qanun qəbul edilmişdir.

TİZ xüsusi tədqiqat və tədqiqatların dəstəklənməsi və yüksək texnologiyalı sənaye sahələrinə sərmayə qoyulması üçün xüsusi olaraq yaradılmış zonlardır. Xüsusi TİZ (texno park) elmi tədqiqat institutları, sənaye obyektləri, biznes mərkəzləri, sərgi sahələri, təhsil müəssisələri, habelə xidmət obyektləri: nəqliyyat vasitələri, giriş yolları, təhlükəsizlik xidməti olan əmlak kompleksidir.

Türkiyədə texnoparklar tədqiqat və inkişafı dəstəkləmək və yüksək texnologiyalı sənaye sahələrinə investisiya cəlb etmək məqsədilə yaradılır. Hazırda ölkədə ali təhsil müəssisələri və iri sənaye müəssisələri bazasında fəaliyyət göstərən 53 texniki parkdan (39-u fəaliyyət göstərməkdədir, 14-dü investisiyalar və tikinti işlərinin aparılması mərhələsində) və 142 tədqiqat mərkəzi mövcuddur. Bunlardan 6-sı Ankarada, 5-şi İstanbulda, 4-dü Kocaelidə, 3-çü isə İzmirdədir. İstanbulun "Qebze" sənaye bölgəsində " TÜBİTAK " və Türkiyənin digər maraqlanan şöbələri Türk və Avropalı alimlərin iştirakı ilə elmi məsələlərlə bağlı konfranslar, seminarlar keçirirlər.

31. İnnovativ inkişafa dair proqramlar və fəaliyyətlər.

Türkiyədə innovasiya sahəsinin inkişafı proqramı çərçivəsində nanotexnologiya, nanofotonika, nanotekstil, ultratez lazer və spektroqrafiya, nano-maqnit sensorları və nanotexnologiya sahəsində tədqiqatlar aparılması məqsədilə Nanotexnologiyalar üzrə Milli Araşdırma Mərkəzi yaradılmışdır.

Qeyd edək ki, Türkiyədə innovativ inkişaf sahəsində özəl dövlət tərəfdaşlığı geniş yayılmışdır. Beləliklə, Türkiyənin ən böyük maliyyə və sənaye şirkəti sayılan Sabancı Holdingi Dövlət Planlaşdırma Təşkilatı ilə birgə Sabancı Universitetində Nanotexnologiya və Tətbiq Mərkəzini yaratmışdır.

Mərkəz biotexnoloji və biomühəndislik, İT texnologiyaları, elektronika, mexatronika və robototexnika mühəndisliyi sahəsində tədqiqatlar aparır. Yaxın gələcəkdə bərk və antisürtünmə örtükləri, nanobiotexnologiya, nanokomponentlər, kvant keçiriciliyi, nanokristallar mövzularında tədqiqatlar aparılacaqdır.

Ən böyük innovativ inkişaf mərkəzlərindən biri sayılan və TÜBİTAK-ın tabeliyində olan Enerji İnstitutuna Genetik Mühəndisliyi və Biotexnologiya İnstitutu, Qidalanma İnstitutu, Kimya İnstitutu, Yerin Öyrənilməsi İnstitutu daxildir. Marmara Araşdırma Mərkəzinin əsas tərəfdaşları İstanbul Universiteti və İstanbul Texniki Universiteti, eyni zamanda bir sıra Avropa və Amerika tədqiqat institutları və universitetləridir.

32. İnnovativ fəaliyyətə dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə mənbələri, həcmi və mexanizmləri. Tİİ haqqında Qanuna əsasən, əgər araşdırma mərkəzində çalışanların sayı ən azı 50 nəfədirsə, dövlət tədqiqat layihələrinə xüsusi dəstək verir.

Yeni qanunda nəzərdə tutulan müddəalar 2024-cü ilədək qüvvədə qalır və aşağıdakıları əhatə edir: 1. Mütəxəssislərin sayı 500 nəfərdən artıq olduqda, tədqiqat və inkişaf xərclərinin vergi bazasından tamamilə kənarlaşdırılması. Bundan əlavə, cari hesabat ilində ötən ilə nisbətən artan müvafiq xərclərin yarısının da tam şəkildə kompensasiya edilməsi. 2. İşçilərin vergi ödənişindən azad edilməsi (bu müddəa 31 dekabr 2023-cü ilədək qüvvədə qalacaq). 3. İşçilərə 5 ilədək sosial sığorta haqlarının 50%-nin verilməsi. 4. Müvafiq sənədləri hazırlayarkən dövlət rüsumlarının ödənilməsindən azad olunması.

5. Tədqiqat və inkişaf üçün başlanğıç sərmayəsinin həcmi 100.000 Türk Lirası məbləğində verilməsi. Yerli və xarici şirkətlərin ZTR-dakı iştirakının üstünlükləri: 1. Proqram təminatının inkişafı, digər tədqiqat və inkişaflardan əldə olunan mənfətlərin gəlir vergisi və korporativ vergilərdən 2023-cü il dekabrın 31-dək azad edilməsi. 2. Texnoloji inkişaf sahələrində yalnız tətbiq olunan proqram təminatı satışından əldə olunan gəlirlərin dekabr 2023-cü ilədək ƏDV-dən azad edilməsi.

Bu, idarəetmə, məlumatların idarə edilməsi, fəaliyyətin müxtəlif sahələrində kommersiya məsələlərinin həlli üçün vasitə, İnternet, mobil telefonlar, habelə hərbi əməliyyatlar üzrə idarəetmə sistemlərini əhatə edir. 31 dekabr 2023-cü ilədək Tİİ və TZ-da işləyən texniki heyət işçilərinin maaşlarının bütün vergilərdən azad edilməsi. Bu istisna ilə əhatə olunan texniki heyətin sayı Tİİ ilə məşğul olan işçilərin ümumi sayının 10% -dən çox olmaması.

4. Sosial sığorta gəlirlərinin 50% -i Türkiyə Hökuməti tərəfindən 31 dekabr 2023-cü ilədək 5 il müddətinə işçilərin xeyrinə ödəniləcəkdir. Bundan əlavə, Türkiyədə innovasiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi üçün bir sıra proqramlar mövcuddur: "Sənaye tezisləri" (SANTEZ). Yeni texnologiyaların tətbiqi, istehsal proseslərinin inkişafı, məhsulun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması və ətraf mühitin mühafizəsi istiqamətində tədbirlərin həyata keçirilməsi üçün birbaşa maliyyə dəstəyi universitetlərlə əməkdaşlıq yolu ilə həyata keçirilir: - Layihənin büdcəsinin 75% -i birbaşa qrantlar şəklində verilir; Türkiyədə layihənin icra müddəti 3 ildir, bu dövrü 6 aya uzatmaq mümkündür; - laboratoriya tədqiqatlarının maliyyələşdirilməsi, materialların və avadanlıqların alınması. Texnologiya inkişafı layihələri üçün kreditlərə gəldikdə isə, Türkiyənin Texnoloji İnkişaf Təşkilatı (TTGV), texnologiyaların inkişafı, bərpa olunan enerji istehsalı, enerji səmərəliliyinin artırılması və ətraf mühitə təsirlərin azaldılması üçün faizsiz uzunmüddətli kreditlər təqdim edir.

33. Fərdi texnoloji sahələrin inkişafının hazırki vəziyyəti.

2016-cı ildə Türkiyədə müxtəlif texnoloji sahələr aşağıdakılardır: Kibernetika və İnformasiya Mühafizəsi üzrə Araşdırma Mərkəzi (TÜBİTAK BİLGEM) 31 tədqiqat layihələri və Türkiyənin nazirlik və idarələri tərəfindən təqdim edilmiş 237 layihəri həyata keçirir, eyni zamanda xarici müştərilərlə iş aparır. Əhəmiyyətli layihələr arasında Türkiyədə bir Türk vətəndaşının (UKTYUM layihəsi) vahid elektron kartının yaradılması üzərində işlərin başa çatdığını qeyd etmək lazımdır ki, bunun sayəsində 12-dən artıq milli patent qeydiyyatdan keçib.

"Maramara" tədqiqat mərkəzi bu il biotexnologiya və tullantıların istifadəsi sahəsində layihələrə xüsusi diqqət ayırır. Sənayedə bioyanacaqların istifadəsi, 2020-ci ilədək Türkiyədə ilk elektrik avtomobilinin inkişafı, müxtəlif növ maye yanacaq növlərinin öyrənilməsi və onun istehsalı, E1000-nin öz inkişaf və nailiyyətlərinə əsaslanaraq bir hidroenergetika zavodunun yaradılması kimi layihələr həyata keçiriləcəkdir. *(mənbə "İqtisadiyyat hazırki vəziyyətinin nəzərdən keçirilməsi və Türkiyənin xarici iqtisadi fəaliyyətinin əsas istiqamətləri", 2016).*

III. NƏTİCƏ

34. Beləliklə, bizim fikrimizcə, investisiya və innovasiya layihələri aşağıdakı sahələr üzrə həyata keçirilməlidir: kapitalın işləməsinin tənzimlənməsi üçün hüquqi və tənzimləyici çərçivənin əhəmiyyətli dərəcədə liberallaşdırılması, əlverişli investisiya mühitinin yaradılması, infrastrukturun formalaşdırılması, maliyyə bazarının investisiya seqmentinə xidmət və institusional investorlar üçün üstünlüklərinin müəyyənləşdirilməsi. İnteraksiya mühitini yaxşılaşdırmaq və TÜRKPA ölkələrinin iqtisadiyyatına birbaşa investisiyaların cəlb edilməsi üçün bu problemi kompleks şəkildə həll etməyə imkan verəcək "TÜRKPA ölkələrinin investisiya imkanları haqqında" parlamentlərarası Sazişi hazırlamaq və təsdiq etmək çox vacib bir amildir. Bu Sazişin kontekstində daxili investisiyalar, portfel investisiyaları, xarici investisiyalar və innovativ fəaliyyətə yenidən investisiyanın cəlb edilməsi kimi investisiya bazarı seqmentlərinin imkanlarını nəzərdən keçirmək lazımdır.

35. İnteraksiya və innovativ fəaliyyətin stimullaşdırılması sistemi iqtisadiyyat sahəsində dövlətin qarşısında duran məsələlərin həllinə kömək etməlidir: innovasiyanın ümumi aktivləşdirilməsi, struktur tənzimləmənin təmin edilməsi və milli iqtisadiyyatın potensial rəqabətqabiliyyətli sahələrinin artırılması, qida, toxuculuq, emal sənayesi, tarif və tarifsiz tənzimləməsi.

36. Daxili resursların investisiya sahəsinə cəlb edilməsi və əhalinin sayının qorunub saxlanması məqsədilə maliyyə infrastrukturunu, forma və üsullarının inkişaf

etdirilməsi zəruridir. İnvestisiya fəaliyyətini canlandırmaq üçün dövlət istiqrazlarının emissiya edilməsi və dövlətin iştirakı ilə şirkətlərin səhmlərinin emissiyası ilə daxili resursların yığılması zəruridir.

37. Buna görə investisiya və innovasiya sahələrində əlverişli şəraitin yaradılması iqtisadiyyata yeni yüksək texnologiyalı sənayelər, əsas fondların modernləşdirilməsi, əlavə iş yerlərinin yaradılması, idarəetmə, marketinq sahəsində qabaqcıl nailiyyətlər, daxili bazarın yüksək keyfiyyətli mallarla təmin edilməsi, məhsulların ixracının artırılmasına gətirib çıxardır.